

УДК 338

І. В. Педь,
д.е.н., доцент, професор кафедри міжнародних фінансів
Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі
Ю. М. Лисенков,
к.е.н., доц., зав. кафедри міжнародних фінансів
Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі
С. П. Яцук,
магістр міжнародної економіки
Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі

СВІТОВІ ФІНАНСОВО-БАНКІВСЬКІ КРИЗИ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ

THE WORLD FINANCIAL AND BANKING CRISES: FEATURES AND CAUSES

У статті висвітлюється особливості, сутнісні характеристики та причини виникнення світових фінансово-банківських криз.

The article highlights the features, the essential characteristics and causes of global financial and banking crises.

Ключові слова: фінансово-банківські кризи, причини фінансової кризи, світова фінансова криза, особливості фінансово-банківських криз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності та причин виникнення світових фінансово-банківських криз викликає значний інтерес у науковців і до цієї проблематики відносить достатньо широкий спектр науково-практичних публікацій, як зарубіжних, так і вітчизняних науковців.

Велике теоретико-методологічне значення мають праці таких західних учених, як П. Кругмана [1], Дж. Сороса [2]. Серед вітчизняних вчених слід назвати дослідження проблематики на цю тему, О. Білоруса [3], І. Бураківського [4], О. Мозгового [5], В. Новицького [6], Ю. Пахомова [7], О. Плотнікова [4], у роботах яких важлива увага приділяється контексту розвитку глобальної фінансової системи та визначаються чинники і напрямки забезпечення національної економіки від ризиків глобальних чинників сучасного розвитку світогосподарських відносин.

Між тим, варто зазначити, що не в повній мірі розкриті найбільш актуальні питання цієї проблематики, і перш за все, недостатньо вивчений генезис та причини виникнення світових фінансово-банківських криз.

Метою статті є визначення особливостей, сутнісних характеристик та причин виникнення світових фінансово-банківських криз.

Викладення основного матеріалу. Глобалізація економіки, як постійний об'єктивний процес, породжує безліч нелінійних проблем і суперечностей. Однією з основних рушійних сил сучасної світової економіки виступає конфлікт між національним та глобальним. «Фінансова революція» ХХІ століття значно посилила ступінь взаємопроникнення національних економік. Історично основними його функціями фінансового ринку були: мобілізація ресурсів та їхнє ефективне розміщення, а також хеджування фінансових ризиків. Проте, внаслідок еволюції фінансового ринку та відповідно фінансових інструментів, відбулася закономірна трансформація його функцій, оскільки основною метою суб'єктів фінансового ринку є максимізація прибутків і висока швидкість їхнього отримання. Окрім посилення зв'язків національних економік, значно збільшились фінансові потоки короткострокових, швидко мінливих, спекулятивних активів, що перетворило світовий фінансовий ринок в нестабільний сегмент сучасної економіки.

Спираючись на останні публікації науковців, перш за все, визначимо найбільш суттєві характеристики фінансово-банківських криз, та на цьому підґрунті визначимо особливості генезису та причини їх виникнення.

Оцінюючи різні погляди науковців, можливо визначити в системному вигляді характеристики світових фінансово-банківських криз на сучасному етапі, що проявляються у сферах:

фінансово-банківській – різке зростання частки проблемних банків, боргів; істотне скорочення кредитів, ланцюгові банкрутства; перехід до збиткової моделі фінансової діяльності; переважання спекулятивної фінансової діяльності над інвестиційною;

міжнародних-розрахунків – затримка розрахунків із наростаючим колапсом платіжних систем; масові збитки на ринку деривативів; масштабне падіння котирувань на фондових ринках;

валютного регулювання – неконтрольоване падіння курсу національної валюти; масовий витік капіталів з країни; некероване збільшення зовнішнього боргу і прострочених платежів держави та корпоративного сектору;

грошового обігу – різке некероване зростання цін із переходом у хронічну інфляцію; масова поява грошових сурогатів;

державних фінансів – різке падіння обсягів золотовалютних резервів і державних стабілізаційних фондів; виникнення дефіциту чи загострення привнесеного кризою дефіциту бюджету; скорочення податкових надходжень; падіння бюджетного фінансування державних витрат; некероване збільшення внутрішнього державного боргу;

функціонування національних фінансових інститутів – криза одного (групи) фінансових інститутів передається через пересічні зобов'язання іншим фінансовим інститутам національних економічних систем, поступово охоплюючи дедалі більшу частину ринку;

глобальних міжнародних економічних відносин – криза фінансового ринку однієї країни (групи країн), передається іншій країні, як «фінансова інфекція».

Отже, підсумовуючи, можливо робити висновок, що світова фінансово-банківська криза – це глибокий розлад світової фінансової системи, в результаті

реалізації системних ризиків, на фінансовому ринку однієї країни (групи країн), що передається іншим суб'єктам світового фінансового ринку, як «фінансова інфекція», підсилена наявними глобальними дисбалансами у світовій економіці.

З методологічної точки зору, найбільш ефективний підхід до визначення генезису світових фінансово-банківських криз полягає в аналізі сутнісно-часових характеристик цього явища. Аналіз наукової літератури дає нам можливість виділити по меншій мірі 16 світових фінансових криз. На рис. 1 вони структуровані у хронологічному порядку з визначенням регіону охоплення.

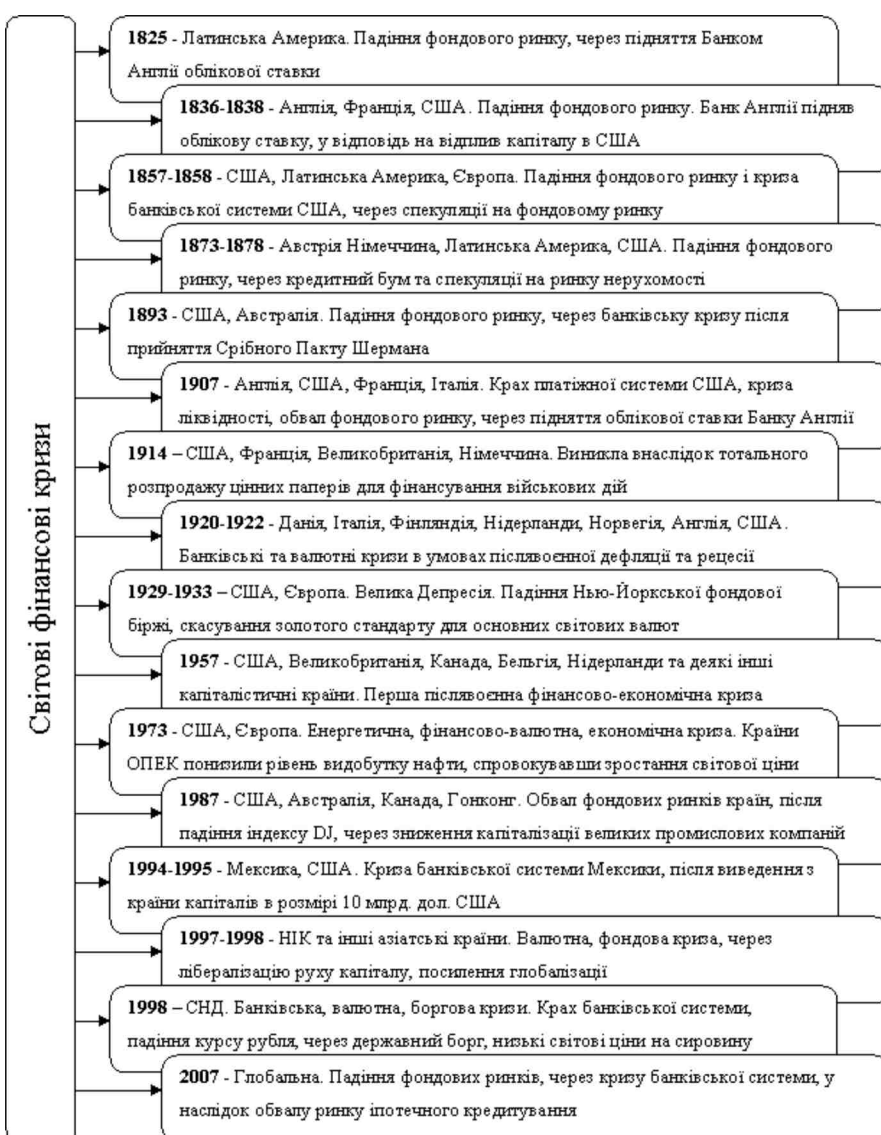

Рис. 1. Сутнісно-часові характеристики генезису світових фінансових криз

Криза 1825 р. розглядається, як перша в історії міжнародна фінансова криза. Боротьба за незалежність країн Латинської Америки спровокувала масовий приплив капіталу з Великобританії для фінансування розробки золотих і срібних копалень та державний борг нових незалежних республік. Ці події разом з бурхливим зростанням високотехнологічних компаній індустріальної революції і післявоєнним збільшенням грошової маси привели до спекулятивного ажіотажу на Лондонській фондовій біржі. Зростаючий дефіцит торгового балансу і вичерпання золотих резервів Банку Англії змусили збільшити облікову ставку, що спричинило крах фондового ринку. [8, С.67].

Криза 1836-1838 рр. Банк Англії підняв облікову ставку у відповідь на скорочення міжнародних золотих резервів, викликане неврожаєм кукурудзи і відпливом капіталу в США. Подальший крах фондового ринку в грудні 1836 році поширився на Францію. Зменшення кредитування бавовняного бізнесу в США вилилося в широкомасштабну банківську паніку, що привела до збою національної платіжно-розрахункової системи, який продовжувався майже рік.

Криза 1857-1858 рр. Її причиною стали масові банкрутства залізничних компаній США і обвал фондового ринку, внаслідок спекуляцій з акціями залізничних компаній і ділянками, що роздавались державою в період буму. Колапс фондового ринку спричинив кризу американської банківської системи. У тому ж році криза перекинулася на Англію, а потім на всю Європу [9, С.79].

Криза 1873-1878 рр. почалася з Австрії і Німеччини. Передумовою для кризи став кредитний бум в Латинській Америці, що розпочався з Англії, а також спекулятивний підйом на ринку нерухомості в Германії і Австрії, що закінчився крахом фондового ринку у Відні, Цюріху і Амстердамі. Банківська паніка в США почалася після сильного падіння акцій на Нью-Йоркській фондовій біржі і банкрутства головного фінансиста та президента Об'єднаної Тихоокеанської залізниці Джея Кука. З Німеччини до Америки криза перекинулася через відмови німецьких банків пролонгувати кредити [9, С.80].

Криза 1893 р. в США і Австралії. Паніку 1893 р. в США пов'язують з прийняттям Срібного Пакту Шермана, який встановлював вільне ціноутворення на ринку срібла. Інвестори виводили капітал з країни, очікуючи відмову від золотого стандарту в США. Скорочення грошової пропозиції і колапс фондового ринку викликала банківська криза. Австралійській кризі передував бум на ринку нерухомості, що фінансувався за рахунок внутрішніх кредитів.

Криза 1907 р. була спровокована Банком Англії, який в 1906 році підняв облікову ставку з 3.5% до 6% для поповнення своїх золотих резервів, що викликало відтік капіталів із США. Крах Нью-Йоркського фондового ринку, криза ліквідності трастових компаній, яка поширилася на комерційні банки та різке скорочення об'єму грошової маси привело до підірвання національної платіжно-розрахункової системи і затяжної економічної рецесії. Із США і Англії криза поширилася на Францію, Італію і ряд інших держав [9, С.89].

Криза 1914 р. виникла внаслідок тотального розпродажу цінних паперів іноземних емітентів урядами США, Великобританії, Франції і Німеччини для

фінансування військових дій. Криза почалася практично одночасно в декількох країнах після того, як воюючі сторони стали ліквідувати іноземні активи.

Криза 1920-1922 рр. пов'язана з банківськими і валютними кризами в таких країнах, як Данія, Італія, Фінляндія, Голландія, Норвегія, США і Великобританія, в умовах післявоєнної дефляції та рецесії, що характеризувалися спадом виробництва [9, С.76].

Криза 1929-1933 рр. – час Великої депресії. 24 жовтня 1929 р. був «Чорний четвер» на Нью-Йоркській фондовій біржі. Вартість цінних паперів впала на 60-70%, різко знизилася ділова активність, був скасований золотий стандарт для основних світових валют. Промислове виробництво під час цієї кризи скоротилося в США на 46%, у Великобританії на 24%, в Німеччині на 41%, у Франції на 32%. Курси акцій промислових компаній впали в США на 87%, у Великобританії на 48%, в Німеччині на 64%, у Франції на 60% [10].

Криза 1957 р. – перша післявоєнна світова фінансово-економічна криза, що тривала до середини 1958 р. Охопила США, Великобританію, Канаду, Бельгію, Нідерланди і деякі інші капіталістичні країни. Виробництво промислової продукції у зазначених країнах знизилася на 4%. Кількість безробітних досягла майже 10 млн. чоловік.

Криза 1973 р., розпочалася в США та охопила всю Європу, по ряду характеристик наблизилася до кризи 1929-1933 років. У 1973 році сталася також перша енергетична криза, яка почалася з подачі країн-членів ОПЕК, що понизили об'єми видобутку нафти, спровокувавши підняття світової ціни на 67% - з 3 дол. до 5 дол за барель. У 1974 році вартість нафти досягла 12 дол.

Криза 1987 р. - спричинена відтоком капіталу інвесторів з ринків після сильного зниження капіталізації декількох крупних компаній в США. Американський фондовий індекс Dow Jones Industrial впав на 22,6%. Услід за американським ринком обвалу зазнали ринки Австралії, Канади, Гонконгу.

Криза 1994-1995 рр. Відома, як «Мексиканська криза». З країн було виведено 10 млрд. дол., що спричинило кризу банківської системи. Так як економічна катастрофа на пряму зачіпала інтереси США, Мексиці виділили 18 млрд. дол., з яких: 9 млрд. – уряд США, 3 млрд. – банки США, 6 млрд. – інші країни і організації. На кінець року сума підтримки збільшилась до \$52 млрд. дол., у тому числі кредит від МВФ у розмірі семи її квот у Фонді, що втричі перевищило допустимий обсяг [11, С.7].

Криза 1997-1998 рр. Нові індустріальні країни Південно-Східної Азії потрапили в епіцентр безпрецедентної фінансової кризи. Причиною стало поєднання двох факторів: проведена урядами цих країн лібералізація руху капіталу та посилення тенденцій глобалізації. Після потрясіння на валютному ринку сталися величезні розпродажі на фондових ринках азіатських країн. Азіатська криза зменшила світовий ВВП на 2 трлн. дол. США.

Криза 1998 р. «Російська криза», особливістю якої є те, що вона стала першою світовою фінансово-банківською кризою для більшості країн СНД (у тому числі для України), та однією з найважчих економічних криз в історії Росії. Значний державний борг, м'які бюджетні обмеження, низькі світові ціни на сировину і піраміда державних короткострокових облігацій, по яких уряд РФ не зміг розплатитися в термін. Курс рубля по відношенню до долара впав з 6 руб. за долар до 21 руб. за долар. Кожний п'ятий російський комерційний банк збанкрутів [11, С.38].

Криза 2007-2009 рр., яка потрясла світову економіку, починаючи 2007 року є безпрецедентною за своїми розмірами та винятковим ступенем поширення, але в той самий час, має багато спільного з аналогічними фінансовими стресами минулого. Кризі передував тривалий швидкий ріст кредитування та цін на активи, низькі премії за ризик і розвиток «бульбашок» в секторі нерухомості. За даними МВФ, світовий ВВП з 1990 р. по 2002 р. збільшився приблизно на 42%, а з 2002 р. по 2007 р. – ще майже на 34%. При цьому світові обсяги фінансових активів інвестиційних інститутів в 2007 р. перевищили світовий ВВП в десять разів [12, С.38]. Відправною точкою у розвитку подій стала іпотечна криза в США, прояви якої спостерігалися ще з 2006 р. Криза subprime-кредитування спровокована діями Федеральної резервної системи США (ФРС), яка надмірно знизила процентну ставку а потім утримувала її на неадекватно низькому рівні, що зумовило зростання попиту та цін на нерухомість. На тлі іпотечного бума банки знижували вимоги до кандидатів, як наслідок вже в 2006 р. сегмент subprime сягнув обсягу 600 млрд. дол. (20% національного іпотечного ринку) [13, С.3].

«Детонатором» і точкою відліку фази кризи, що спричинила глобальне економічне «охолодження», слід вважати 15 вересня 2008 р. – день, коли збанкрутував один із найбільших інвестиційних банків США – «Lehman Brothers». Реакція на інформацію щодо банкрутства цього банку викликала миттєвий ефект переоцінки ризиків.

Падіння загальної вартості світового національного багатства становило 57 трлн. дол. США (з 107 трлн. до 50 трлн.), у жовтні 2008 р. світові фондові ринки втратили приблизно 5 трлн. дол. США внаслідок відпливу інвестиційних ресурсів. Для порівняння: обсяг втрат у банківському секторі в усьому світі під час кризи на початку 1990-х років становив 200 млрд. доларів США.

Таким чином, можливо стверджувати, що світові фінансово-банківські кризи постійно виникають у системі світогосподарських відносин і мають, відносно чітку періодичність, обумовлену циклічністю економічних процесів. Враховуючи це, можливо стверджувати, що виникнення світових фінансово-банківських криз мають під собою певну систему причин. Розроблена нами, системна характеристика глибоких причин виникнення світових фінансово-банківських криз представлена на рис. 2.

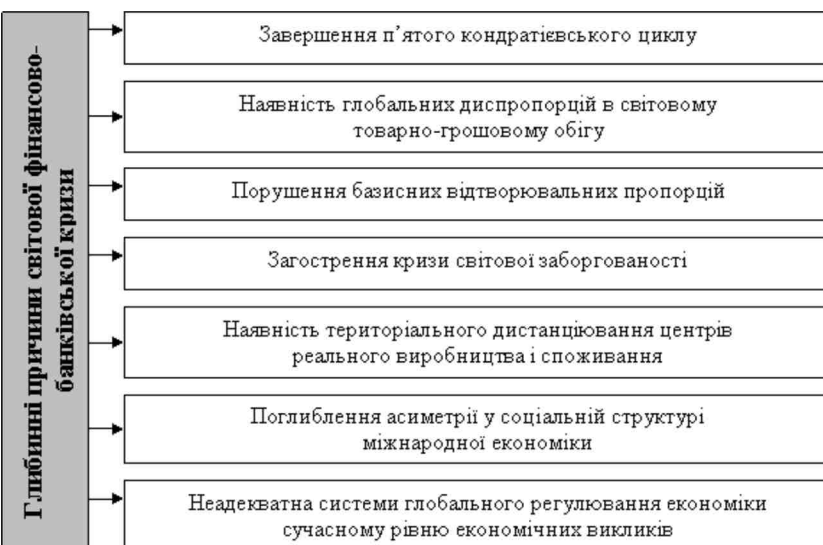

Рис. 2. Глибокі причини світової фінансово-банківської кризи

Завершення п'ятого кондратієвського циклу, розпочатого в 1980-их рр. відкриттями в галузі інформаційних технологій. Ринок близький до насичення і ефект масштабів майже вичерпано, що гарантовано передвіщає зміну технологічних укладів через кризове творчо-інноваційне переупорядкування системи глобальних

продуктивних сил та відповідних їм економічних відносин. Цей феномен та питання циклічності ми розглянемо більш ґрунтовно в наступному підрозділі магістерської роботи.

Наявність глобальних диспропорцій в світовому товарно-грошовому обігу, в результаті надмірної доларизації (наповнення міжнародної економіки доларовою ліквідністю), як наслідок – кредитна експансія та надкредитування.

Порушення базисних відтворювальних пропорцій, які проявляються у втраті зв'язку між реальним зростанням ефективності виробництва, доходів, споживання, і споживанням та нагромадженням. З середини ХХ ст. спостерігається тенденція зменшення частки заощаджень при інтенсивних темпах росту споживання і попиту за рахунок майже необмеженого кредитного буму та доходів майбутніх періодів.

Загострення кризи світової заборгованості, що призвело до зменшення ролі грошей, як регулятора економіки.

Наявність територіального дистанціювання центрів реального виробництва і споживання, що ускладнило збалансування попиту і пропозиції на світових товарно-ресурсних ринках.

Поглиблення асиметрії у соціальній структурі міжнародної економіки, що проявилось у загостренні суперечностей між: світовими центрами економічного суперництва; між національними економічними інтересами; між розвинутими країнами, країнами що розвиваються та країнами третього світу.

Неадекватна системи глобального регулювання економіки сучасному рівню економічних викликів, що проявилась відсутності альтернативних моделей глобального економічного світобачення та у низькій ефективності діючих механізмів міжнародної координації.

Таким чином, можливо зробити висновок, що саме вищенаведені глобальні дисбаланси міжнародної економіки і наявні суперечності, які нагромаджувалися щонайменш протягом останніх п'ятнадцяти років в підвалинах міжнародної економіки є глибинними причинами глобальної фінансово-банківської кризи, а іпотечна криза США стала, свого роду, катализатором, ініціювавши обвал фінансових пірамід вторинних фондів інструментів, боргову кризу, хвилю банкрутств фінансово-кредитних установ, спочатку в США, а потім, за "ефектом доміно", і в інших країнах світу.

Висновки.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки стосовно генезису та причин виникнення світових фінансово-банківських криз:

1. Світова фінансово-банківська криза – це глибокий розлад світової фінансової системи, в результаті реалізації системних ризиків, на фінансовому ринку однієї країни (групи країн), що передається іншим суб'єктам світового фінансового ринку, як «фінансова інфекція», підсилена наявними глобальними дисбалансами у світовій економіці.

2. У ході дослідження, в системному вигляді були визначені наступні характеристики світових фінансово-банківських криз на сучасному етапі, що проявляються у сферах: а) фінансово-банківській; б) міжнародних-розрахунків; в) валютного регулювання; г) грошового обігу; д) державних фінансів; е) функціонування національних фінансових інститутів; є) глобальних міжнародних економічних відносин.

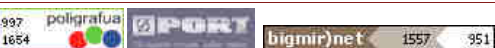
3. Сутність та особливість світових фінансово-банківських криз в часовій системі координат історично характеризується наявністю шістнадцяти економічних рецидивів виникнення фінансово банківських криз за період трьох останніх століть.

4. Системна характеристика виникнення світових фінансово-банківських криз характеризується наступними глибинними причинами: а) завершення п'ятого Кондратієвського циклу; б) наявність глобальних диспропорцій в світовому товарно-грошовому обігу; в) порушення базисних відтворювальних пропорцій; г) загострення кризи світової заборгованості; д) наявність територіального дистанціювання центрів реального виробництва і споживання; е) поглиблення асиметрії у соціальній структурі міжнародної економіки; є) неадекватна системи глобального регулювання економіки сучасному рівню економічних викликів.

Література.

1. Krugman P. The Return of Depression Economics and the Crisis of 2008 / Paul Krugman // W. W. Norton, 2008. — 224 p.
2. Soros G. Financial Turmoil in Europe and the United States: Essays / George Soros. – 1st. ed. – 2012. – 153 p.
3. Білорус О. Сучасна світова фінансово-економічна криза як прояв тотальної кризи системи глобалізму [Електронний ресурс] / О. Білорус // Науковий журнал. Економічний часопис–XXI. – 2008. – № 11–12. – Режим доступу до ресурсу: <http://soskin.info/ea/2008/11-12/200801.html>
4. Бураковський І.В., Плотніков О.В. Глобальна фінансова криза: уроки для світу та України // Харків: Фоліо, 2009. – 299 с.
5. Мозговий, О. Глобальна фінансова криза: теорія і практика подолання наслідків фінансових потрясінь [Текст] / О. Мозговий, Н. Стукало // Ринок цінних паперів України. - 2008. - № 11 – 12. – С. 31 – 36.
6. Новицький В. Глобальна фінансово-економічна криза: сутність, системність проявів та перспективи подолання. [Електронний ресурс] / В. Новицький // Науковий журнал. Економічний часопис – XXI. – 2009. - № 1-2. – Режим доступу до ресурсу: <http://soskin.info/ea/2009/1-2/200901.html>
7. Пахомов Ю., Пахомов С. Экономический кризис: украинский вариант // Общество и экономика, № 3, 2009. – С. 64.
8. Neal L. The Financial Crisis of 1825 and the Restructuring of the British Financial System [Електронний ресурс] // Review. – 1998. – may/june. – P.53-76. (Federal Reserve Bank of St. Louis) – Режим доступу до ресурсу: <http://research.stlouisfed.org/publications/review/98/05/9805In.pdf>
9. Mishkin F.S. Asymmetric Information and Financial Crisis: A Historical Perspective [Електронний ресурс] // National Bureau of Economic Research, 1991. – P. 108 – Режим доступу до ресурсу: <http://www.nber.org/chapters/c11483.pdf>
10. Samuelson R.J. The Financial Crisis and the Great Depression // The Washington Post. – 2009. – April 20. – P.13.
11. Алексащенко С.В. Битва за рубль / С.В.Алексащенко //.-М.: Alma Mater, 1999. – 239с.
12. Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses [Електронний ресурс] // Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities European Commission, 7/2009. -90p. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ec.europa.eu/economy_finance/publications
13. Mah-Hui L. Old Wine in a New Bottle: Subprime Mortgage Crisis – Causes and Consequences [Електронний ресурс] // The Levy Economics Institute of Bard College Working Paper – NY: Annandale-on-Hudson, 2008 No. 530. – 30p. – Режим доступу до ресурсу: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1126274

Стаття надійшла до редакції 26.06.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"